

บทที่ 2

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมประชาธิปไตยของครูอนุบาลในโรงเรียนอนุบาล สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ประกอบด้วยสาระสำคัญดังนี้ ความหมาย หลักการ และแนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย ลักษณะของผู้ที่มีพฤติกรรมประชาธิปไตย การเรียนรู้ทางการเมือง บทบาทของครูในการสร้างเสริมประชาธิปไตย การจัดบรรยากาศในโรงเรียนเพื่อสร้างเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตย และความเป็นประชาธิปไตยของครูและการส่งเสริมประชาธิปไตย

ความหมาย หลักการ และแนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่นิยมกันอย่างกว้างขวางในประเทศต่าง ๆ แต่ก็มีคนจำนวนไม่น้อยที่ไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริงของคำนี้ เนื่องจากคำว่าประชาธิปไตยเป็นคำที่มีความหมายกว้าง ซึ่งปัจจุบันมีผู้ให้ความหมาย หรือนิยามความหมายของคำว่าประชาธิปไตยในแง่มุมต่าง ๆ ไว้มาก

Robee, Anderson และ Christol (1957) กล่าวถึง ความหมายของประชาธิปไตยว่า คำว่า "ประชาธิปไตย" มีต้นกำเนิดมาจากภาษากรีก ซึ่งมีความหมายดั้งเดิมว่า การปกครองโดยชนหมู่มากหรือการปกครองโดยหมู่ชน ส่วนความหมายของคำว่า "ประชาธิปไตย" ที่เกิดขึ้นภายหลังนั้น หมายถึง ปรัชญาของสังคมมนุษย์หรือวิถีชีวิตที่ยึดอุดมคติและหลักบางประการ ที่กำหนดแบบแผนแห่งพฤติกรรมระหว่างมนุษย์ในสังคม ในกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

Ranney (1958) กล่าวว่า ประชาธิปไตย หมายถึง การปกครอง ประเภทหนึ่ง ซึ่งจัดระบอบการปกครองตามหลักการใหม่ ๆ ที่ยึดถืออำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน ความเสมอภาคทางการเมือง การปรึกษาความเห็นจากประชาชน และการปกครองโดยเสียงข้างมากเป็นสำคัญ

Lasswell (1963) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ประชาธิปไตย ได้แก่ สังคมของบุคคลที่มีความเคารพนับถือกันและกัน

กมล สมวิเชียร (2520) นักวิชาการรัฐศาสตร์ของไทย ได้แยกความหมายของประชาธิปไตยออกเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ประชาธิปไตยในความหมายที่แคบ โดยมองประชาธิปไตยในฐานะของระบอบการเมืองหรือรูปของการปกครอง ซึ่งมีหลักเกณฑ์ใหญ่ ๆ ดังนี้

1.1 หลักที่ว่า ผู้ปกครองต้องได้รับความยินยอมจากผู้ใต้ปกครอง

1.2 หลักที่ว่าผู้ใต้ปกครองจะต้องมีสิทธิเปลี่ยนตัวผู้ปกครองได้เป็น

ครั้งคราว

1.3 หลักที่ว่าสิทธิมนุษยชนขั้นมูลฐานของประชาชนจะต้องได้รับการปกป้องคุ้มครอง

2. ประชาธิปไตยในความหมายที่กว้าง โดยมองประชาธิปไตยในลักษณะของกิจกรรม สัมพันธภาพ และความเกี่ยวข้องระหว่างประชาชนด้วยกันในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งมีหลักใหญ่อีก 3 ประการดังนี้

2.1 การเคารพในสิทธิของกันและกัน

2.2 การตกลงกันโดยสันติวิธี

2.3 ความยุติธรรมในสังคม

สาโรช บัวศรี (2520) ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยเป็น 3 สถานะที่เรียกว่า องค์ 3 ของประชาธิปไตย คือ

1. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมคติ ซึ่งหมายถึง การมีศรัทธาและความเชื่อมั่นในสติปัญญา เหตุผล และความสามารถของมนุษย์ เกิดทุนอสิรภาพและเสรีภาพของมนุษย์
2. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นระบบการเมือง และวิถีจัดการปกครอง หมายถึง ระบบการเมืองที่ถือว่า อำนาจอเป็นของประชาชนหรือมาจากประชาชน รัฐบาลเป็นเพียงผู้ได้รับมอบอำนาจให้ทำหน้าที่ปกครองแทนประชาชนเท่านั้น และประชาชนมีโอกาสเปลี่ยนแปลงผู้ใช้อำนาจแทนตนได้ โดยการเลือกตั้งที่มีกำหนดวาระ ถือว่าเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน
3. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตและการดำเนินชีวิตประจำวัน หมายถึง การอยู่ร่วมกัน ปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพทั้งทางกายและวาจา ไม่ก้าวก่ายในสิทธิของผู้อื่น และเคารพกฎเกณฑ์ของสังคม ร่วมกันรับผิดชอบและทำประโยชน์เพื่อความผาสุกของส่วนรวม ตลอดจนใช้สติปัญญาและความเฉลียวฉลาดในการแก้ปัญหา

กรมการเลือกตั้ง (2525) กล่าวถึงความหมายของประชาธิปไตยว่า นักรัฐศาสตร์ ส่วนใหญ่เห็นว่าเราสามารถพิจารณาประชาธิปไตยได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมคติ หรือในฐานะที่เป็นแนวความคิดทางการเมือง
2. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต
3. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นระบบการเมือง

บัญญัติ สมชอบ (2533) ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยไว้ว่า หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตและการปกครองที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานประโยชน์ส่วนรวม โดยให้ความสำคัญของสมาชิกทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน

จิรภา สุนทรลิต (2534) ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยไว้ 2 ประการ คือ

1. ประชาธิปไตยในฐานะเป็นระบบการปกครอง (Democracy as a

form of government) ซึ่งแตกต่างกันตามขนาดบ้านเมือง และสมรรถภาพของประชาชน

2. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นแนวทางการดำเนินชีวิต (Democracy as a way of life) คือ การที่มนุษย์ยึดแนวทางบางประการเป็นหลักในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อความเป็นประชาธิปไตย แนวทางเหล่านี้ ได้แก่

2.1 การนับถือและเคารพซึ่งกันและกัน (Respect for individual)

2.2 การช่วยเหลือแบ่งปัน มีส่วนรับผิดชอบและร่วมมือซึ่งกันและกัน

(Sharing, Participating and Cooperating)

2.3 การยึดถือปัญญา หรือ การใช้ความคิด (Faith in intelligence)

ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิต

บรรจง ชูสกุลชาติ (2534) ได้กล่าวถึงความหมายของประชาธิปไตยไว้ 3 ลักษณะ คือ

1. ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันหมายถึง ระบบการปกครองที่ประชาชนเลือกผู้แทนเข้ามาดูแลและควบคุมการบริหารงานของรัฐบาล

2. ระบบสังคมประชาธิปไตย คือ ระบบสังคมที่ปราศจากอภิสิทธิ์ชน อันบุคคลทุกคนที่มีความรู้ความสามารถและมีคุณธรรมสามารถนำชีวิตตนเข้าดำรงฐานะตำแหน่งในสังคมได้โดยเสรี สามารถสำแดงความดี ความมีคุณธรรมได้อย่างไม่มีอำนาจและอิทธิพลใด ๆ มาขัดขวาง

3. วิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย คือ แนวการดำเนินชีวิตที่มีหลักเสรีภาพ ความเสมอภาค สิทธิส่วนบุคคล และเน้นเรื่องเสรีภาพในการพูด เสรีภาพในการเขียนและเสรีภาพในการโฆษณา รวมทั้งการเจรจาต่อรองเพื่อประโยชน์สุขแห่งสังคม

Pickles (1970) มีความเห็นว่า ระบอบประชาธิปไตยนั้น มีลักษณะสำคัญ ๓ อยู่สองประการ คือ ประการแรก จะต้องเป็นหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนและถูกต้องเกี่ยวกับความคิดเห็นของประชาชน ว่าใครควรจะเป็นผู้แทนของตนและประเทศควรจะทำอย่างไร หลักเกณฑ์

เหล่านี้อย่างน้อยที่สุดจะต้องกล่าวถึงสิทธิในการเลือกตั้งอย่างเสมอภาคและทั่วถึง (Universal suffrage) เสรีภาพในการตั้งและดำเนินการพรรคการเมืองและเสรีภาพในการที่จะมีการเลือกตั้งเป็นระยะเวลา ประการที่สอง จำเป็นจะต้องมีข้อกำหนดเพื่อให้ผู้แทนราษฎรปฏิบัติหน้าที่ตามที่ผู้เลือกตั้งเลือกเข้ามาให้ทำ ถ้าผู้แทนราษฎรละเมิดข้อตกลงตามสัญญา หรือไม่เคารพในมติมหาชน ผู้แทนราษฎรก็จะต้องถูกถอดถอนตามเวลาหรือโดยวิธีการที่เหมาะสมได้

Sargent (1972) มีความเห็นว่า หลักเกณฑ์สำคัญของประชาธิปไตยมีห้าอย่าง คือ

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางการเมือง ซึ่ง Sargent ถือว่า เป็นหลักเกณฑ์พื้นฐาน โดยมีหลักอยู่ว่า ราษฎรจำเป็นต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจทางการเมืองไม่มากก็น้อย ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม
2. การมีความเสมอภาคในอัตราหนึ่งในหมู่ราษฎร คือ จะต้องมีความเสมอภาคทางการเมือง เสมอภาคตามกฎหมาย เสมอภาคในโอกาส เสมอภาคทางเศรษฐกิจ และเสมอภาคทางสังคม
3. การมีเสรีภาพในอัตราหนึ่งในหมู่ราษฎร คือ จะต้องมีเสรีภาพพื้นฐาน เป็นต้นว่า เสรีภาพในการออกเสียงลงคะแนน เสรีภาพในการพูด และการพิมพ์ การโฆษณา เสรีภาพในการที่จะไม่ถูกผู้อื่นใช้อำนาจตามอำเภอใจต่อตน เสรีภาพทางศาสนา เสรีภาพในการเคลื่อนไหว และเสรีภาพในการประชุม ชุมนุมกัน เป็นต้น
4. การมีระบบตัวแทน กล่าวคือ จำต้องมีตัวแทนของประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจแทนประชาชนในการปกครองและบริหารประเทศ
5. มีระบบการเลือกตั้ง ซึ่งถือหลักการปกครองโดยเสียงข้างมากที่เคารพสิทธิของเสียงข้างน้อยเป็นสำคัญ

Neumann เสนอความเห็นว่ ประชาธิปไตยประกอบด้วยหลักการ 10 ข้อ คือ (Neumann, quoted in Ehrmann, 1974)

1. อำนาจสูงสุดมาจากปวงชน หลักการข้อนี้เป็นรากฐานสำคัญของ ประชาธิปไตย โดยมีแนวคิดว่ ราษฎรมีสิทธิตามธรรมชาติอยู่แล้ว คือ ติดมากับตัวในการเกิด เป็นมนุษย์ สิทธิดังกล่าวเป็นสิทธิเต็มที แต่ได้ยอมให้มีการกำหนดขอบเขตโดยองค์การทางการเมืองนั้น ๆ คือ รัฐ แมว่รัฐจะใหญ่กว่ เอกชนแต่ความเป็นรัฐก็ยังคงมาจากเอกชนแต่ละคน นั้นเอง ดังนั้นอำนาจที่ใช้ในการปกครองบ้านเมืองนั้นต้องมาจากราษฎร
2. การเลือกผู้ นำเป็นไปโดยเสรี หลักการข้อนี้คือ การได้มาซึ่งผู้ นำนั้น เป็นไปโดยวิธีเลือกตั้ง และการเลือกตั้งดังกล่าวจะต้องเป็นไปโดยเสรี คือ ไม่มีการบังคับ ช่มชู้ให้ลงคะแนนให้แก่ผู้ใด
3. ผู้ นำมีความรับผิดชอบ ผู้ นำในระบอบประชาธิปไตยจะต้องคำนึงถึง ประโยชน์ของส่วนรวมและมีความมุ่งมั่นที่จะอุทิศตนเพื่อคนหมู่มาก และต้องเคารพในสิทธิของ คนส่วนน้อยด้วย
4. รับรองความเสมอภาคของราษฎรโดยกฎหมาย พลเมืองในระบอบ ประชาธิปไตยจะต้องได้รับหลักประกันในความทัดเทียมกัน ในทางกฎหมาย โดยปกติ บุคคล ย่อมแตกต่างกันออกไปในด้านเพศ ผิวพรรณ สถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ แต่ในทาง กฎหมายแล้วต้องถือว่าเท่าเทียมกัน
5. ยินยอมให้มีพรรคการเมืองได้มากกว่าหนึ่งพรรค หมายถึง การให้สิทธิ และเสรีภาพในการรวมตัวกันทางการเมือง ได้โดยเสรี ดังนั้นการจัดตั้งพรรคและการเป็น สมาชิกพรรคการเมือง ในระบอบประชาธิปไตย จึงไม่ผูกขาดอยู่เพียงพรรคเดียวเท่านั้น การ ยอมให้มีพรรคการเมืองมากกว่าหนึ่งพรรคเป็นการเปิด โอกาสให้ราษฎรเลือกได้มากขึ้น
6. ส่งเสริมความหลากหลายในชีวิตประจำวัน ประชาธิปไตยไม่ใช่เป็น เพียงรูปแบบในการปกครองเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคมด้วย ความ เป็นประชาธิปไตยที่ปรากฏในชีวิตประจำวัน คือ การที่รัฐบาลไม่เข้ามากำหนดกฎเกณฑ์หรือ วางระเบียบที่เข้มงวด จนกระทั่งทำให้ชีวิตในสังคมเหมือน ๆ กันหมด ความหลากหลายใน

ชีวิตประจำวัน หมายถึง การมีเสรีภาพที่จะทำอะไรตามใจได้ในวงรอบที่กำหนดไว้อย่างกว้าง ๆ เช่น การจัดตั้งกลุ่มทางการเมือง การจัดอภิปรายประเด็นปัญหาต่าง ๆ การร่วมมือกันดำเนินการบางอย่างที่เห็นว่ามีความสำคัญต่อสาธารณชน

7. ไม่กีดกันการมีส่วนร่วมในการบริหารประเทศ ประชาธิปไตยเป็นการปกครองโดยอาศัยเสียงข้างมาก แต่มิได้หมายความว่า จะจำกัดสิทธิและเสรีภาพของคนส่วนน้อยหรือกลุ่มคนที่มีเสียงน้อยในสังคม

8. การมีทัศนคติแบบประชาธิปไตย การปกครองแบบประชาธิปไตยเป็นทั้งรูปแบบหรือกลไกทางการเมือง และเป็นเรื่องการประพฤติปฏิบัติในสังคมด้วย การประพฤติปฏิบัติหมายถึง การมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งหมายรวมถึงการมีทัศนคติแบบประชาธิปไตย เช่น การมีใจกว้าง การยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างจากความเห็นของตน การแก้ปัญหาโดยใช้วิธีการแบบสันติ ซึ่งทัศนคตินี้จะต้องมีทั้งในหมู่ผู้นำและประชาชนทั่วไป

9. คนในสังคมมีความสำนึกในหน้าที่แห่งการเป็นพลเมืองดี การปกครองในระบบประชาธิปไตยจะสำเร็จได้ต้องประกอบด้วยปัจจัยสำคัญหลายประการ ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งก็คือ การที่คนในสังคมมีความสำนึกในหน้าที่แห่งการเป็นพลเมืองดี เช่น สนใจในการบ้านการเมือง มีความรับผิดชอบต่อตัวเองและสังคม เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน เป็นต้น

10. มีความเชื่อมั่นในความดีของมนุษย์ หลักการข้อนี้อาจจัดได้ว่าเป็นรากฐานของอุดมการณ์ประชาธิปไตย กล่าวคือ เป็นการมองโลกในแง่ดี โดยมีความคิดอยู่ในใจว่าคนแต่ละคนมีธาตุแท้แห่งความเป็นคนดี หรือมีเจตนาดีทั้งสิ้น และเมื่อมีข้อแตกต่างในแนวคิดและการปฏิบัติก็อาจใช้การพูดจาและการแสดงเหตุผลเพื่อหาทางออกร่วมกันอย่างสันติหรืออย่างน้อยก็ยอมรับในเสียงส่วนมาก

จรรยา สุภาพ (2519) นักรัฐศาสตร์ของไทยได้กล่าวถึงหลักการของประชาธิปไตยว่าประกอบด้วย หลักเหตุผล หลักความยินยอม หลักเสมอภาค หลักศีลธรรม หลักความ

สามารถในการพัฒนาตนเอง หลักการปกครองตนเองและหลักเสรีภาพ

ชัยอนันต์ สุกุทนิช (2523) เห็นว่าพื้นฐานสำคัญของแนวคิดประชาธิปไตยสมัยใหม่ สรุปได้ดังนี้คือ

1. การมีศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ ในสติปัญญา การยึดหลักเหตุผล ด้วยวิธีการทดสอบอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ และการมองมนุษย์ในแง่ดีว่าสามารถร่วมมือกันทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมได้
2. เชื่อในความเป็นอิสระและเสรีภาพของมนุษย์
3. ยอมรับในความเท่าเทียมกันของมนุษย์
4. อำนาจอสูงสุดในการปกครองอยู่ที่ปวงชน (popular sovereignty)
5. อำนาจจะชอบธรรมในการปกครอง ได้ต้องมาจากความยินยอมของประชาชน
6. ประชาชนมีสิทธิในการคัดค้านและล้มล้างรัฐบาลที่ไม่ชอบธรรม

จากที่กล่าวมาข้างต้น เกี่ยวกับความหมาย หลักการ และแนวคิดพื้นฐานประชาธิปไตย น่าจะสรุปได้ว่า ประชาธิปไตยต้องอยู่บนพื้นฐานของ

1. บัณฑิตเจกชนนิยม คือ การยอมรับในคุณค่าของบุคคล มีความศรัทธาและเชื่อมั่นในสติปัญญา เหตุผลและความสามารถของแต่ละบุคคล
2. เสรีภาพ คือ ความเป็นอิสระของบุคคลทุก ๆ คนที่จะคิดกระทำการหรืองดเว้นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งได้ แต่จะต้องอยู่ภายในขอบเขตของกฎหมายและไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น เช่น เสรีภาพในการพูด เสรีภาพในการเขียน การพิมพ์ การโฆษณา เสรีภาพในการออกเสียงลงคะแนน รวมทั้งการเจรจาต่อรองเพื่อประโยชน์สุขแห่งสังคม
3. เสมอภาค คือ การยอมรับว่า บุคคลทุกคนมีสิทธิและศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันตามกฎหมาย
4. ภราดรภาพ คือ การที่บุคคลปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นมิตร มีการช่วยเหลือ

เกื้อกูล มีส่วนรับผิดชอบและร่วมมือซึ่งกันและกัน

ประชาธิปไตยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ฐานะ คือ

1. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมคติ หรือแนวความคิดทางการเมือง หมายถึง การยอมรับในคุณค่าของมนุษย์ การศรัทธาและเชื่อมั่นในสติปัญญา เหตุผล และความสามารถของมนุษย์ เทอดทูนเสรีภาพความเสมอภาค และภราดรภาพของมนุษย์
2. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นระบบการเมือง หมายถึง ระบบการปกครองที่ถือว่า อำนาจที่ใช้ในการปกครองต้องมาจากประชาชน ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมือง โดยประชาชนจะเป็นผู้เลือกตัวแทนเข้าไปบริหารประเทศ โดยการเลือกตั้ง
3. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีการดำเนินชีวิต คือ การที่มนุษย์ยึดหลักปัจเจกชนนิยม เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ เป็นหลักในการดำเนินชีวิต

ลักษณะของผู้ที่มีพฤติกรรมประชาธิปไตย

เมื่อประชาธิปไตยมีหลักการดังกล่าวข้างต้นแล้ว คนในสังคมที่มีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย จึงจำเป็นต้องมีพฤติกรรม หรือบุคลิกลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยตามไปด้วย การปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยจึงจะสมบูรณ์และประสบความสำเร็จ

ชัยอนันต์ สุกทวนิช (2523) ได้กล่าวถึงผู้ที่มีบุคลิกลักษณะประชาธิปไตยว่า ได้แก่ บุคคลซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีความคิดเห็นของตนเอง ไม่นิยมการยอมตามความคิดของผู้อื่น เว้นเสียแต่ว่าจะถูกชักจูงให้คล้อยตาม ได้ว่าความเห็นนั้นมีเหตุผลควรที่จะเชื่อ
2. เป็นคนที่ปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์ใหม่ ๆ ได้ง่าย
3. มีความรับผิดชอบ ผูกพันในสิ่งที่เขาได้ตัดสินใจกระทำลงไป

5. คิดถึงบุคคลอื่นในฐานะที่คน ๆ นั้นเป็นตัวของเขาเอง ไม่ใช่ไปจัดประเภทให้เขา เช่น ไปเรียกเขาว่า "หัวรุนแรง" หรือ "พวกฝ่ายซ้าย" โดยไม่มีเหตุผล
6. มองโลกในแง่ดีอยู่เสมอ มีศรัทธาและความหวังต่อชีวิต
7. ไม่ยอมก้มหัวให้กับผู้ยิ่งใหญ่ ง่าย ๆ แม้ว่าจะยอมรับอำนาจโดยอำนาจนั้นต้องมีเหตุผลหรือความชอบธรรม

เมื่อประชาชนและผู้ปกครองยึดถือลัทธิประชาธิปไตย และใช้เป็นแนวทางในการปกครองประเทศ ประชาชนจึงควรต้องยึดหลักในการดำเนินชีวิตที่เป็นวิถีชีวิตประชาธิปไตย ดังนี้

1. การไม่แสวงหาอภิสิทธิ์เหนือคนอื่น และต่อต้านบุคคลที่พยายามแสวงหาอภิสิทธิ์เหนือคนอื่น
2. ความมีใจกว้าง มีเหตุผล อดทน และรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เพราะเมื่อถือว่าทุกคนเสมอกัน ความคิดเห็นของทุกคนย่อมมีค่าควรแก่การรับฟัง แม้จะไม่ตรงกับความคิดเห็นของตน
3. ความพร้อมที่จะประนีประนอมความคิดเห็นหรือผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันและเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ทั้งนี้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข
4. ความเต็มใจที่จะยอมรับและปฏิบัติตามความคิดเห็นหรือมติฝ่ายข้างมาก ส่วนฝ่ายข้างมากก็ต้องไม่ถือว่าฝ่ายข้างน้อยเป็นฝ่ายที่มีความคิดผิดหรือไม่ดี และปล่อยให้ฝ่ายข้างน้อยมีโอกาสที่จะแสดงเหตุผลคัดค้านการกระทำของฝ่ายข้างมาก
5. ความรับผิดชอบและการมีวินัยในการใช้สิทธิ เสรีภาพต่าง ๆ โดยรู้ว่าตนควรจะใช้สิทธิเสรีภาพเรื่องใด เมื่อใด และเพียงใด จึงไม่เป็นการรบกวนหรือละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ช่อม อ่ารุง (2533) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนที่ควรแสดงออก คือ

1. คารวะธรรม พฤติกรรมที่ควรแสดงออกมีดังนี้

1.1 เคารพในสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้แก่ การเคารพเทิดทูนในสถาบันพระมหากษัตริย์ในทุกโอกาส การร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในโอกาสวันสำคัญ การปฏิบัติต่อสัญลักษณ์ที่แสดงถึงพระมหากษัตริย์ เช่น ธงชาติ พระบรมฉายาลักษณ์

1.2 เคารพซึ่งกันและกันทางกาย ได้แก่ การแสดงความเคารพซึ่งกันและกัน การทักทาย การให้เกียรติแก่ผู้อื่น การแสดงความเคารพแก่ผู้อาวุโสกว่า การให้การต้อนรับแก่บุคคล และการแสดงความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน

1.3 เคารพกันทางวาจา ได้แก่ การรู้จักพูดจาให้เหมาะกับกาลเทศะ ใช้คำพูดเหมาะสมตามฐานะของบุคคล พูดจาสุภาพไม่ก้าวร้าวส่อเสียด ไม่พูดในสิ่งที่ทำให้ผู้อื่นเกิดความเดือดร้อน ไม่นำความลับของผู้อื่นไปเปิดเผย และไม่พูดจានินทาหรือโกหกหลอกลวง

1.4 เคารพในสิทธิของผู้อื่น ได้แก่ การไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น ทั้งทางกายหรือวาจา รู้จักเคารพในสิทธิของผู้อื่น เคารพในความเป็นเจ้าของสิ่งของ เครื่องใช้ และต้องรู้จักขออนุญาตเมื่อล่วงล้ำเข้าไปในที่อยู่อาศัยของบุคคลอื่น

1.5 เคารพในความคิดเห็นของผู้อื่น ได้แก่ การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เมื่อมีผู้พูดหรือเสนอความคิดเห็นควรฟังด้วยความตั้งใจและใคร่ครวญด้วยวิจารณญาณ หากเห็นว่าเป็นการเสนอแนวคิดที่ดีมีประโยชน์มากกว่าความคิดเห็นของตนเอง ก็ควรยอมรับและปฏิบัติตาม

1.6 เคารพในกฎ ระเบียบของสังคม ได้แก่ การยึดมั่นในกรอบระเบียบของสังคม เช่น วัฒนธรรมประเพณี กฎเกณฑ์ของสังคม และกฎหมายของบ้านเมือง

1.7 มีเสรีภาพและใช้เสรีภาพในขอบเขตของกฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณี

2. สามัคคีธรรม พฤติกรรมที่แสดงออกมีดังนี้

2.1 การรู้จักประสานประโยชน์ โดยยึดประโยชน์ของส่วนรวมหรือของประเทศชาติเป็นที่ตั้ง ได้แก่ การทำงานร่วมกันอย่างสันติวิธี รู้จักการประนีประนอม โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นโดยส่วนรวมเป็นใหญ่ มีการเสียสละความสุขส่วนตนหรือหมู่คณะ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมหรือของชาติ

2.2 ร่วมมือกันในการทำงาน หรือทำกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดร่วมกัน โดยมีบุคคลร่วมงานตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ในการร่วมกันทำงานนี้จะต้องมีการวางแผนในการทำงานร่วมกัน คิดร่วมกันและทำร่วมกัน เมื่อถึงขั้นตอนของการทำงานก็ช่วยเหลือกันอย่างตั้งใจจริง ไม่หลีกเลี่ยงหรือทำแบบเอาเปรียบผู้อื่น

2.3 เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

2.4 รับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากส่วนรวม และหน้าที่ต่อสังคม

2.5 ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในกลุ่ม ในหน่วยงานและในสังคม

3. ปัญญาธรรม มีพฤติกรรมที่แสดงออกดังนี้

3.1 การไม่ถือตนเป็นใหญ่ คือ การรู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การยอมรับฟังและปฏิบัติตามมติของเสียงส่วนมากในที่ประชุม หรือในการทำงานต่าง ๆ และการรู้จักเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี

3.2 เน้นการใช้ปัญญาใช้เหตุผลและความถูกต้องในการตัดสินใจทุกปัญหา ทั้งปวง ไม่ใช่ใช้เสียงข้างมาก ในการตัดสินใจปัญหาเสมอไป

3.3 เมื่อมีปัญหาใดเกิดขึ้น หรือเมื่อมีเรื่องที่จะต้องตัดสินใจทุกคนต้องร่วมกันคิดและช่วยกันตัดสินใจโดยใช้เหตุผล

3.4 ในกรณีที่มีปัญหาโต้แย้ง ในหมู่คณะ จะต้องพยายามอภิปรายจนกระทั่งสามารถชักจูงให้ทุกคนเห็นคล้อยตาม เมื่อเกิดกรณีต่างก็มีเหตุผลที่ดีต่อกันและไม่สามารถชักจูงให้กลุ่มหันไปทางใดทางหนึ่งได้เท่านั้น จึงจะใช้วิธีการออกเสียง

กระทรวงศึกษาธิการ (2535) ได้กล่าวถึงลักษณะที่แสดงถึงวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยไว้ 10 ประการ คือ

1. อยู่อย่างมีเหตุผล และรู้ทันข่าวสารและเหตุการณ์
 - 1.1 มีใจเปิดกว้าง รู้จักรับฟังเหตุผลของผู้อื่น
 - 1.2 ความคิดกว้างไกล มีใจอดทน ใช้เหตุผลแก้ปัญหา
2. การเคารพสิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพของผู้อื่น
 - 2.1 คำนึงถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของตน
 - 2.2 ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น
 - 2.3 คิดถึงปัญหาและความต้องการของผู้อื่น
 - 2.4 ทุกคนมีอิสระที่จะทำอะไรก็ได้ภายใต้กฎหมาย
3. ให้ความเสมอภาคแก่บุคคลทุกคนโดยเท่าเทียมกัน
 - 3.1 ปฏิบัติต่อเพื่อนบ้านอย่างเสมอภาค
 - 3.2 ให้ความสำคัญกับทุกคน
 - 3.3 ไม่ถือเอาเชื้อชาติ
 - 3.4 มีใจเป็นธรรม
4. มีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มและชุมชน
 - 4.1 เห็นด้วยกับการตั้งกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน
 - 4.2 เข้าร่วมกลุ่มด้วยความเต็มใจ
 - 4.3 สนับสนุนให้คนอื่นแสดงความคิดเห็นต่อกลุ่ม
 - 4.4 พัฒนากลุ่มให้เจริญก้าวหน้า
 - 4.5 ช่วยเหลืองานของกลุ่มอย่างตั้งใจ
5. มีความคิดเป็นของตนเองและกล้าแสดงความคิดเห็น
 - 5.1 มีความคิดอิสระ
 - 5.2 เป็นตัวของตัวเอง
 - 5.3 มีความเชื่อมั่นในตนเอง

- 5.4 กล้าแสดงออก
- 5.5 เคารพเหตุผล และความถูกต้อง
- 6. มีความรับผิดชอบในการทำงานของตนเอง และเสียสละ
ประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม
 - 6.1 กล้ารับผิดชอบ
 - 6.2 ไม่โยนความผิดให้คนอื่น
 - 6.3 ไม่เห็นแก่ตัว สัมผัสใจเข้าทำงานเพื่อส่วนรวม
 - 6.4 เสียสละร่างกาย แรงใจ เงินทอง และเวลาเพื่อส่วนรวม
- 7. มีวินัยในตนเอง และเคารพกฎของการอยู่ร่วมกัน
 - 7.1 ไม่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของสังคม
 - 7.2 ซื่อตรงต่อหน้าที่ ต่อตนเอง และต่อผู้อื่น
 - 7.3 ปฏิบัติตามข้อตกลงของกลุ่ม
 - 7.4 ปฏิบัติตามประเพณีของสังคม
- 8. ร่วมปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นก่อนการตัดสินใจ
 - 8.1 ขอความคิดเห็นจากผู้อื่น ก่อนการตัดสินใจแก้ปัญหา
 - 8.2 ขอคำแนะนำจากผู้อื่นเสมอ
 - 8.3 ไม่ยึดถือความคิดเห็นของตนเอง ว่าถูกต้องมากกว่า
คนอื่นเสมอไป
- 9. ถ้อยที่ถ้อยอาศัยแก้ปัญหา โดยสันติวิธี
 - 9.1 ผ่อนหนักผ่อนเบาให้แกกันในปัญหาที่เกิดขึ้น
 - 9.2 เอาใจเขามาใส่ใจเรา
 - 9.3 สร้างความสามัคคีในหมู่คณะ
- 10. การยอมรับเสียงข้างมาก และเคารพเสียงข้างน้อย
 - 10.1 ยอมรับและปฏิบัติตามเสียงข้างมาก

10.2 รับฟังความคิดเห็นและเหตุผลของเสียงข้างน้อย

10.3 ไม่ละเลยผลประโยชน์ของเสียงข้างมาก

การเรียนรู้ทางการเมือง

การส่งเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยให้แก่ประชาชน เป็นสิ่งที่ทุกสังคมต้องการ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเจริญแก่ตนเองและประเทศชาติ ประชาธิปไตยเป็นเรื่องของนามธรรม จึงเป็นเรื่องยากที่จะบรรยายให้เห็นจริง พฤติกรรมประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นจากการที่ได้ลงมือปฏิบัติจริง และเกิดความรู้ต่อสิ่งที่มากระตุ้นเหล่านั้น โดยได้รับแรงเสริมจากการเรียนรู้ และจะนำไปปฏิบัติต่อไป เพราะได้เกิดการเรียนรู้มาก่อนหน้านี้แล้ว นักรัฐศาสตร์ได้ให้ความหมายการเรียนรู้ทางการเมืองไว้ดังนี้

ManHeim (1975) ให้ความหมายของการเรียนรู้ทางการเมืองว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ถึงสิ่งที่ตกทอดทางสังคม ซึ่งเริ่มตั้งแต่ระยะเริ่มต้นในครอบครัว และต่อเนื่องมาในสถาบันต่าง ๆ เช่น สถาบันทางศาสนา โรงเรียน กลุ่มทำงาน (Work groups) สมาคมอาสาสมัคร (Voluntary association) สโมสรมวลชน พรรคการเมือง หรือสถาบันต่าง ๆ ของรัฐบาล (Hiessman, 1969) นั่นคือ การเรียนรู้ทางการเมืองจะต้องเกิดขึ้นอย่างมีขั้นตอน เป็นกระบวนการและมีความต่อเนื่องตั้งแต่เกิดจนตาย โดยต่อเนื่องกันตลอดชีวิต การเรียนรู้ทางการเมืองส่วนหนึ่งจะเป็นเรื่องของระบบการศึกษาให้แก่บุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินการของชนชั้นนำ ประชาชนจะมีทัศนคติ ค่านิยม และบุคลิกภาพ เป็นอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับนโยบายทางการศึกษาว่ามีอยู่อย่างไร เพราะฉะนั้นถ้านโยบายการศึกษามุ่งไปทางใด การเรียนรู้ทางการเมืองของบุคคลก็จะมุ่งไปทางนั้นด้วย

Dawson และ Prewitt (1969) กล่าวว่า คนเราจะเรียนรู้ทางการเมืองได้ 2 ทาง คือ

1. การเรียนรู้โดยตรง (Direct learning) เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการสอนหรือจากการปลูกฝังลัทธิ (Indoctrination) การเรียนรู้โดยตรงเกิดจากการตั้งใจสอน (Intentional teaching) กล่าวคือ มีกำหนดระยะเวลาแน่นอน มีหลักสูตร มีวิธีการสอน มีการวางแผน

2. การเรียนรู้โดยอ้อม (Indirect learning) เป็นการเรียนรู้โดยไม่ตั้งใจ (Unintentional learning) เช่น ได้ความรู้จากกลุ่มเพื่อน สมาคม ครอบครัว โรงเรียน ฯลฯ และได้ความรู้มาจากการพูดคุยกันระหว่างบุคคลในองค์กรเหล่านั้น ซึ่งมีผลทำให้เกิดการเรียนรู้ทางการเมืองโดยอ้อม เพราะไม่มีการวางแผนหลักสูตร การสอน วิธีการสอน และไม่เป็นทางการ แต่ผลจากการพูดคุยกันดังกล่าวก็อาจก่อให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นมาได้เช่นเดียวกัน

Dawson และ Prewitt (1969) ได้แบ่งการเรียนรู้โดยตรงออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นการเลียนแบบ (Imitation) เป็นขั้นการรับเอาสิ่งต่าง ๆ มายึดถือเป็นของตน เช่น การเรียนรู้เกี่ยวกับค่านิยม ความรู้ ทศนคติ พฤติกรรม ทักษะ ตลอดจนความคาดหวังต่าง ๆ โดยเด็กเลียนแบบรับเอมาจากบุคคลใกล้เคียง เช่น ญาติ และครูเป็นการรับเอามายึดถือทั้งการเลียนแบบในทางบวกและทางลบ

2. ขั้นการเรียนรู้ที่คาดการณ์ล่วงหน้า (Anticipatory socialization) เป็นขั้นการรับเอาสิ่งต่าง ๆ มายึดถือเป็นขั้นการเรียนรู้ทางการเมืองที่สูงขึ้นกว่าขั้นเลียนแบบเป็นการเรียนรู้ว่าควรจะทำอะไรในปัจจุบัน เพื่อความก้าวหน้าในอนาคต เด็กจะเริ่มสนใจเรื่องกิจกรรมบ้านเมือง โดยพยายามอ่านเพื่อหาความรู้จากหนังสือพิมพ์

3. ขั้นการเรียนรู้ทางการเมืองโดยตรง (Political education) เป็นการสอนการเมืองโดยตรงจากครอบครัว โรงเรียน องค์กรการปกครองทางการเมือง ฯลฯ เป็นการเรียนรู้จากตัวผู้สอน มากกว่าจะเป็นการเรียนรู้เอง เป็นขั้นการสอนค่านิยม ทศนคติ และพฤติกรรมเกี่ยวกับหน้าที่ทางการเมือง สิทธิในทางการเมือง การเคารพกฎหมาย

การเสียภาษี การเป็นทหาร การเรียนรู้ในขั้นนี้เกิดจากการสอนโดยตรง มีหลักสูตรแน่นอน

4. ขั้นการมีประสบการณ์ทางการเมืองโดยตรง (Political experiences) เป็นขั้นการมีประสบการณ์ทางการเมืองด้วยตนเองโดยตรง โดยการสังเกตการณ์เป็นขั้นที่ตนจะตัดสินใจเข้าร่วมแก้ปัญหาในทางการเมือง และเข้าทำการปฏิบัติการทางการเมือง ขั้นนี้บุคคลจะต้องเรียนรู้วิธีประนีประนอม ขั้นนี้เป็นการยอมรับว่า การเมืองเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

Hess และ Torney (1976) ได้แบ่งการเรียนรู้ทางการเมืองโดยอ้อมออกเป็น 3 แบบ คือ

1. แบบการถ่ายทอดการเรียนรู้ระหว่างบุคคล (Interpersonal transfer model) เช่น ในกลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ ฯลฯ เป็นการสะสมความรู้เบื้องต้นจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยเรียนรู้จากบ้านและโรงเรียนเป็นสำคัญ เป็นการเรียนรู้แบบของอำนาจ เรียนรู้ว่าการรัฐมนตรีมีอำนาจคุมประเทศ คล้ายกับที่บ้านมีพ่อคุมอำนาจทั่วบ้าน ในขั้นนี้เป็นเรื่องของความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบต่อกฎหมาย หรือระเบียบ หรือระบบการเมือง รวมทั้งเป็นขั้นสร้าง พื้นฐานความรู้ในเรื่องการปกครองด้วย

2. แบบการเอาเยี่ยงอย่างหรือการเลียนแบบ (Identification Model) เป็นแบบที่เด็กเลียนแบบพฤติกรรมของบุคคลอื่นที่เด็กสนใจ เช่น ญาติ ครู แต่เมื่อเป็นผู้ใหญ่ขึ้นอัตราการเลียนแบบจะลดลง การเรียนรู้ทางการเมืองโดยอ้อมในขั้นนี้เป็น การเรียนรู้ทัศนคติ เช่น เด็กจะมีทัศนคติต่อพรรคการเมือง ทั้งนี้เป็นเพราะเด็กพัฒนาทัศนคติจากบุคคลที่เด็กชอบหรือเด็กใกล้ชิด

3. ขั้นพัฒนาความคิดรวบยอด (Cognitive development model) เป็นแบบที่เด็กมีความคิดรวบยอด สามารถแยกแยะความแตกต่าง จัดหมวดหมู่ มีความเข้าใจ เพราะเด็กเริ่มมีวุฒิภาวะแล้วพร้อมที่จะเรียนสิ่งที่เป็นนามธรรมทางการเมืองได้

นอกจากนี้ยังมีผู้ที่กล่าวถึงการเรียนรู้ทางการเมืองของเด็กโดยเฉพาะไว้หลายท่าน ดังนี้

เพลโต นักปรัชญาการเมืองยุคแรก กล่าวถึง การให้การศึกษาอบรมแก่เด็กว่าเป็นส่วนสำคัญต่อการที่เด็กจะเจริญเติบโตขึ้นอย่างเหมาะสมในประชาคมของตน และเสนอว่า ตั้งแต่ช่วงเด็กเล็กไปจนถึงวัยรุ่น เป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมกว่าเวลาใด ในการจะสร้างคุณลักษณะใด ๆ ให้แก่เด็ก

Neimi (1973) กล่าวว่า การเรียนรู้ทางการเมืองมีรากฐานมาตั้งแต่วัยเด็ก การเรียนรู้ในวัยก่อนผู้ใหญ่ที่มีความสำคัญ เพราะสิ่งที่ได้เรียนรู้และก่อตัวขึ้นในช่วงต้นของชีวิต จะมีผลต่อทัศนคติทางการเมืองและพฤติกรรมทางการเมืองที่จะมีตามมาในวัยผู้ใหญ่ วัยเด็กจะเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาความรู้ ความเชื่อ ทัศนคติ และค่านิยมเกี่ยวกับการเมืองหรือความโน้มเอียงทางการเมือง เป็นพัฒนาการของการสร้างลักษณะเฉพาะทางการเมืองของแต่ละคนขึ้น

Dawson และ Prewitt (1969) เห็นว่า การพัฒนาของความโน้มเอียงทางการเมืองมีลักษณะเป็นการสั่งสม (Cumulative) ความโน้มเอียงที่ได้รับหรือก่อตัวขึ้นในช่วงแรกของชีวิต จะมีอิทธิพลต่อการรับรู้หรือการก่อตัวของความโน้มเอียงทางการเมืองอื่น ๆ ในช่วงต่อไปของชีวิต อาจกล่าวได้ว่า บุคคลจะยอมรับหรือสร้างทัศนคติหรือความเชื่อตลอดจนรับข่าวสารต่าง ๆ ได้เพียงใด จะขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ทางการเมืองก่อนหน้านี้

Hess และ Torney (1967) ได้จำแนกแบบของการเรียนรู้ทางการเมืองของเด็กไว้เป็น 4 แบบด้วยกัน คือ

1. แบบของการสั่งสม (Accumulation model) การเรียนรู้ทางการเมืองของเด็กจะมาจากความรู้ ข้อมูล และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่สะสมกันมา ซึ่งอาจจะได้มาจากการสอนโดยตรง หรือจากประสบการณ์ทางอ้อม

2. แบบของการถ่ายโยงระหว่างบุคคล (Interpersonal transfer model) เป็นแบบการเรียนรู้ทางการเมืองที่เกิดจากการที่เด็กถ่ายโยงความรู้สึกและประสบการณ์ที่มาจากผู้ที่เด็กสัมพันธ์ด้วยอย่างใกล้ชิด เช่น บิดามารดา ครู เพื่อน ฯลฯ บุคคลเหล่านี้จะเป็นแบบในการมองสภาวะทางการเมือง ตามลักษณะการเรียนรู้ทางการเมืองแบบนี้ ความคิดและความรู้สึกของเด็กต่อสิ่งต่าง ๆ ทางการเมืองไม่ได้เกิดจากความรู้ความเข้าใจ หรือความรู้สึกต่อสิ่งนั้นโดยตรง แต่เป็นการโยงความคิดความรู้สึกที่เด็กมีต่อบุคคลที่เขาสัมพันธ์ด้วยกับอำนาจทางการเมืองหรือบุคคลในระบบการเมือง เมื่อเด็กเติบโตขึ้นมีประสบการณ์และมีความรู้ความเข้าใจมากขึ้น การเรียนรู้ทางการเมืองแบบถ่ายโยงระหว่างบุคคลนี้จะเปลี่ยนไป

3. แบบของการเลียนแบบ (Identification model) เป็นแบบการเรียนรู้ทางการเมืองที่เด็กรับเอาโดยตรงจากบิดามารดา ครู และบุคคลที่สัมพันธ์ด้วย เด็กจะกำหนดพฤติกรรมของตนเองโดยเลียนแบบจากพฤติกรรมของบุคคลเหล่านี้โดยไม่รู้ตัว เช่น รับเอาความคิดเห็นทางการเมืองของบิดามารดาเป็นของตน สนับสนุนพรรคการเมืองพรรคเดียวกับบิดามารดา เป็นต้น

4. แบบพัฒนาการของความรู้ความเข้าใจ (Cognitive developmental model) เป็นแบบที่เป็นไปตามโครงสร้างของพัฒนาการความรู้ความเข้าใจของเด็ก มโนทัศน์ทางการเมืองของเด็กจะเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับขั้นพัฒนาการของเด็ก เมื่อเด็กเติบโตและสามารถพัฒนาการรับรู้ ความเข้าใจได้อย่างเต็มที่แล้ว เด็กก็จะสามารถเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ในระบบการเมืองที่ซับซ้อนเป็นนามธรรมได้ชัดเจนขึ้น สามารถแยกแยะความแตกต่าง สร้างการรับรู้และการตอบสนองได้เอง

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า การเรียนรู้ทางการเมืองเริ่มต้นตั้งแต่ในวัยเด็ก และเป็นกระบวนการต่อเนื่องไปตลอดชีวิต การเรียนรู้ทางการเมืองในวัยเด็กจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาการเรียนรู้ทางการเมืองต่อไป

ถ้าพิจารณาในแง่ของตัวการในการให้การเรียนรู้ทางการเมืองแก่เด็ก Dawson และ Prewitt (1969) เสนอว่า ในแต่ละขั้นตอนของพัฒนาการการเรียนรู้ทางการเมืองของเด็ก ตัวการแต่ละตัวจะมีบทบาทต่าง ๆ กัน ในขั้นแรกครอบครัว จะมีบทบาทส่งผ่านและสร้างความโน้มเอียงทางการเมืองมากที่สุด เด็กจะรับเอาความคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับการเมืองจากสิ่งที่ได้รับฟังจากครอบครัว และจะสร้างความรู้สึก ความเชื่อ โดยเชื่อมโยงจากบุคคล และพฤติกรรมของบุคคลในครอบครัวไปยังสิ่งอื่น ๆ ภายนอก

โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา เป็นตัวการในการเรียนรู้ทางการเมืองที่เป็นหน่วยงานสาธารณะหน่วยแรก ในการถ่ายทอดความรู้และทัศนคติทางการเมืองให้กับเด็ก การที่โรงเรียนจะสามารถสร้างเสริมประชาธิปไตยให้แก่เด็กได้ดีหรือไม่ ขึ้นอยู่กับบทบาทของครู และการจัดบรรยากาศในโรงเรียนเป็นสำคัญ

บทบาทของครูในการสร้างเสริมประชาธิปไตย

กรมสามัญศึกษา (2528) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูในการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนไว้ว่า

1. ส่งเสริมให้นักเรียน ได้แสดงความคิดเห็นมากที่สุดเท่าที่จะทำได้
2. ส่งเสริมให้นักเรียน ได้ซักถามปัญหาเมื่อมีสิ่งสงสัย
3. ส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ
4. ส่งเสริมให้นักเรียนนำวิธีการ หลักการและเหตุผลจากบทเรียนไปใช้แก้ปัญหาในสังคมและในชีวิตประจำวัน
5. ส่งเสริมให้นักเรียนมีอิสระ ในการเลือกวิธีเรียนหลายบทเรียนตามขอบเขตของหลักสูตร
6. ฝึกหัดให้นักเรียนมีความรับผิดชอบ
7. จัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนให้เป็นประชาธิปไตย
8. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ทราบกฎเกณฑ์สำหรับหมู่คณะของนักเรียนเอง

ชัยยงค์ ชูธาวัฒน์ (2532) ได้ศึกษาบทบาทของครูผู้สอนในการสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา โดยเสนอกิจกรรมการเรียนการสอนที่ครูได้ปฏิบัติไว้ดังนี้

1. ให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการวางแผนการเรียนการสอน
2. ใช้เทคนิควิธีสอนหลายวิธีขึ้นอยู่กับความเหมาะสม เน้นบทบาทของนักเรียน โดยนักเรียนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น
3. การเรียนการสอนมีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่ม โดยทุกคนมีส่วนในการทำงานอย่างสม่ำเสมอ
4. ในการจัดการเรียนการสอนพยายามส่งเสริมให้นักเรียนได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
5. การจัดที่นั่งในห้องเรียนเปลี่ยนรูปแบบอยู่เสมอ ขึ้นอยู่กับลักษณะของกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อความสะดวกในการทำงาน การประชุม การวางแผน และการค้นคว้า
6. ให้โอกาสกับนักเรียนทุกคน ในการสอนแต่ละชั่วโมง
7. การยอมรับความคิดเห็นของนักเรียน และการสอนให้นักเรียนยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีเหตุผลในการอภิปราย ในการซักถามหรือในการตอบปัญหา ทั้งในห้องเรียนและนอกโรงเรียน
8. การดำเนินงานจะต้องเป็นไปตามขั้นตอน ไม่ทำแบบรวบรัด ค่อย ๆ ฝึกอบรมให้นักเรียนมีระเบียบวินัยในตนเอง
9. ส่งเสริมให้นักเรียนฝึกแสวงหาความรู้ เช่น การค้นคว้า การทดลอง การสังเกต การสอบถาม ฯลฯ
10. ส่งเสริมให้นักเรียนแก้ปัญหาและตัดสินใจด้วยตนเอง โดยใช้เหตุผล
11. ในการเรียนการสอน ครูผู้ชี้แนะแนวทางและอำนวยความสะดวกให้นักเรียน ไม่ใช่เป็นผู้บอกความรู้ทั้งหมดแก่นักเรียน
12. ให้นักเรียนได้แข่งขันกับตนเองและแข่งขันกับผู้อื่น

13. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ ไม่ทำตนเป็นเผด็จการ

14. ส่งเสริมให้นักเรียนมีความรัก สนิทสนมกัน ไม่แสดงพฤติกรรมก้าวร้าวทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน

15. บรรยายภาคีในห้องเรียนเป็นประชาธิปไตย

16. ครูต้องติดตามดูแลพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนด้านคารวะธรรม เช่น การเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น การเคารพกฎหมาย ฯลฯ ของนักเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน

17. ติดตามดูแลพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียน ด้านปัญญาธรรม เช่น การรู้จักใช้ปัญญาใช้เหตุผลในการตัดสินใจ ฯลฯ ของนักเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน

18. ติดตามดูแลพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียน ด้านสามัคคีธรรม เช่น การร่วมมือกันทำงาน ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของนักเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน

19. ครูต้องพยายามให้แรงเสริมบ่อย ๆ หลาก ๆ แบบ เช่น การชมเชย การให้รางวัลเมื่อนักเรียนแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมกับการสร้างเสริมประชาธิปไตย

20. พยายามส่งเสริมและสนับสนุนให้นักเรียนสร้างข้อตกลงและแนวทางปฏิบัติของห้องเรียนร่วมกัน

21. ครูจะต้องยอมรับมติหรือข้อตกลงที่นักเรียนตกลงร่วมกัน และนำมาปฏิบัติไปสู่การปฏิบัติจริง

22. ครูจะต้องให้นักเรียนในชั้นพิจารณาตัดสินลงโทษกันเอง ในกรณีที่นักเรียนบางคนฝ่าฝืนข้อตกลงที่วางไว้โดยครูคอยให้คำปรึกษา

23. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้นักเรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง ให้นักเรียนสามารถใช้สติปัญญา และความรู้ของตนเองให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

24. ยอมรับความคิดเห็นของนักเรียน ไม่พูดตำหนิหรือดุด่าทอให้นักเรียนเสียกำลังใจ หากนักเรียนตอบผิดก็ให้เพื่อนช่วยตอบ หรือชี้แจงเพิ่มเติม

25. ฝึกให้นักเรียนรู้จักลักษณะหน้าที่ของตนเอง พร้อมกับการฝึกให้รู้จักการใช้สิทธิเหล่านั้น เช่น การเลือกประธานนักเรียน หัวหน้าชั้น เป็นต้น

บรรจง ชูสกุลชาติ (2534) ได้กล่าวถึงแนวคิดและแนวปฏิบัติของครูในการเสริมสร้างประชาธิปไตยในโรงเรียนไว้ว่า

1. ครูกับนักเรียนต้องร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันประเมินผล และร่วมกันแก้ไขให้ดีที่สุดอยู่เสมอ

2. ครูต้องตั้งใจไว้เสมอว่า ในการฝึกอบรมนักเรียนนั้น ต้องมุ่งให้นักเรียนฝึกอบรมตนเอง ได้ด้วยตนเอง ในที่สุด ให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจนทำได้เอง เมื่ออยู่ในโรงเรียน หรือสำเร็จการศึกษาไปจากโรงเรียนแล้ว

3. ครูต้องถือว่าเด็กกับครูนั้นร่วมกันฝึกอบรมตนเองทั้งสิ้น ครูและนักเรียนต้องเคารพตนเองและเคารพผู้อื่นด้วยในเวลาเดียวกัน

4. ต้องชี้แนะให้ร่วมกันคิดไปในแนวทางที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมมากกว่าส่วนตนเสมอ ไม่ส่งเสริมให้เกิดการแข่งขัน การวัดต้องวัดคุณค่าของผลงานของหมู่คณะมากกว่าการวัดผลงานของบุคคล

5. ควรให้นักเรียนได้พูดมากกว่าครูจะพูดให้ฟัง จะทำให้นักเรียนมีความกล้า ไม่มีความกลัว

6. การส่งเสริมการพูดของนักเรียน ต้องส่งเสริมให้เด็กพูดในสิ่งที่เสริมสร้างความรัก ความสามัคคี พูดในถ้อยคำที่นุ่มนวลชวนฟัง พูดในสิ่งที่เป็นความจริง และพูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ คือ เป้าหมายของการฝึกอบรมที่จะให้นักเรียนพูดเป็นพูดดี พูดมีประโยชน์ อันเป็นการพูดเพื่อประชาธิปไตยโดยแท้ ช่วยให้ผู้ฟังเกิดแรงจูงใจเกิดความกล้าและเกิดความร่าเริงใจ อันเป็นเป้าหมายสำคัญในการพูดเพื่อสร้างความเป็นประชาธิปไตยในโรงเรียน

7. การน้อมนำให้นักเรียนได้ร่วมกันทำกิจกรรมกับครูอาจารย์เพื่อสร้าง

ความสุข สงบของส่วนรวมให้นักเรียนสร้างสรรค์ผลงานจากความคิดของตนเองมากกว่าการลอกเลียนแบบจากผู้อื่น

จิรภา สุนทรลิต (2534) ได้กล่าวถึงบทบาทของครู ในการฝึกอบรมประชาธิปไตยให้แก่เด็ก ดังนี้

1. ส่งเสริมให้นักเรียนซักถามและแสดงความคิดเห็น โดยยอมรับฟังด้วยใจกว้าง
2. ส่งเสริมให้นักเรียนค้นพบความจริงจากกฎเกณฑ์ในวิชาต่าง ๆ ด้วยตนเอง โดยใช้วิธีการสอนใหม่ ๆ
3. ให้เด็กมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน เช่น วางแผนบทเรียน การจัดกิจกรรม
4. ส่งเสริมให้เด็กใช้แหล่งวิชาการต่าง ๆ
5. ส่งเสริมให้เด็กทำงานเป็นหมู่เพื่อฝึกกระบวนการประชาธิปไตย
6. จัดห้องเรียนเพื่อให้เด็กมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน
7. จัดชุมนุมต่าง ๆ ขึ้นในโรงเรียน เพื่อสร้างประสบการณ์ตรงให้นักเรียนในด้านการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ให้มีความสนใจในงานอดิเรก สร้างความสัมพันธ์ระหว่างครูกับเด็ก

กลิน สระทองเนียม (2534) ได้กล่าวถึงวิธีการสอนของครูในการสร้างเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตยว่า

1. ครูต้องเน้นให้นักเรียนรู้ว่าทุกคนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเคารพในสิทธิของผู้อื่น ให้เกียรติคนอื่นตลอดเวลาด้วย ในเรื่องนี้เราสามารถปลูกฝังให้กับนักเรียน ตั้งแต่การทำกิจกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เป็นภารกิจที่นักเรียนต้องปฏิบัติอยู่ทุกวัน เช่น การให้รู้จักเข้าคิวเมื่อมีการรับของ การขออนุญาตต่อครูหรือกลุ่มเพื่อนทุกครั้ง ก่อนที่จะพูด การเปิดโอกาสให้นักเรียนได้สร้างข้อตกลงในห้องเรียน ให้นักเรียนได้ควบคุม

กันเอง

2. ครูต้องปลุกฝังให้นักเรียนมีความสมัครสมานสามัคคีกลมเกลียวกัน โดย ใช้ระบบกระบวนการกลุ่ม มาใช้ในการทำงาน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำงาน การอยู่ร่วมกัน สอนให้เกิดความเชื่อมั่นในการรวมกลุ่ม

3. ครูต้องสอนให้นักเรียนรู้ว่าชีวิตการทำงานและการแก้ปัญหาที่จะให้เป็น ประชาธิปไตยนั้นทุกคนต้องใช้สติปัญญา ใช้ความรู้ความสามารถในทางที่ถูกต้องเหมาะสม ไม่ได้ใช้อำนาจหรืออิทธิพลใด ๆ เข้ามาเคลือบแฝง หรือเอาแต่เสียงข้างมากมาเป็นเครื่อง ตัดสิน การที่จะใช้เสียงส่วนมากมาเป็นเกณฑ์นั้น จะต้องเป็นเสียงส่วนมากที่มีเหตุผลและ หลักวิชาความรู้ และควรเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ ทำไปเพื่อหวังหรือเห็นแก่ประโยชน์ ส่วนรวมด้วยความเต็มใจ จริงใจ ครูควรฝึกให้นักเรียนได้ใช้เหตุผลในการคิดให้มากที่สุด โดยการสอดแทรกในขณะทำการสอนในกลุ่มวิชาต่าง ๆ และเปิดโอกาสให้นักเรียนซักถาม แสดงความคิดเห็น การพูดจาโต้ตอบด้วยเหตุผลหลักวิชาการความรู้

จากข้อมูลข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า พฤติกรรมประชาธิปไตยที่คนในสังคมประชาธิปไตย ควรประพฤติปฏิบัติจนเป็นนิสัยในชีวิตประจำวัน คือ

1. การเคารพผู้อื่น หมายถึง การไม่มีอคติต่อบุคคลอื่น ทั้งในด้านศักดิ์ศรี เกียรติยศ ฐานะ เชื้อชาติ ศาสนา และเชื่อในความสามารถของบุคคลอื่น
2. การแสดงความคิดเห็น หมายถึง การกล้าแสดงความคิดเห็นและเหตุผล ของตนเองออกไปให้ผู้อื่นรับรู้
3. การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น หมายถึง การรับฟังผู้อื่นแสดง ความคิดเห็นแม้ว่าความคิดเห็นนั้นตนจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็ตาม
4. การพิจารณาความคิดเห็นของผู้อื่น หมายถึง การรู้จักนำความคิดเห็นของ ผู้อื่นมาคิดวิเคราะห์ว่าความคิดเห็นใดดีเหมาะสม หรือ ความคิดเห็นใดไม่ดีไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ เพราะเหตุใด
5. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมส่วนรวม หมายถึง การให้ความร่วมมือ

ช่วยเหลือ แบ่งปันและประสานงานกันในกิจกรรมต่าง ๆ ของส่วนรวม รวมถึงการติดตามข่าวสารในสังคมของตน และการเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนหรือสังคมของตน

6. การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล หมายถึง การเลือกที่จะเชื่อ สนับสนุน หรือปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่งหลังจากที่พิจารณาสิ่งนั้นด้วยเหตุผล

7. การปฏิบัติตามสิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น หมายถึง การเข้าใจว่าสิทธิที่ตนเองและผู้อื่นพึงมีคืออะไรบ้าง เช่น สิทธิในร่างกายและทรัพย์สิน มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ในขณะที่ด้วยกันบุคคลต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ถูกต้องภายใต้การปกครองในระบอบประชาธิปไตย

การจัดบรรยากาศในโรงเรียนเพื่อสร้างเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตย

บรรยากาศในโรงเรียนที่ช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้เรื่องวิถีชีวิตประชาธิปไตย คือ พฤติกรรมของครูและความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียน ซึ่งจะทำให้นักเรียนเข้าใจบทบาทของครูและของตนเอง ดังนั้นครูจึงควรเป็นคนมีเหตุผล เคารพความคิดเห็นของนักเรียน รู้จักฟัง เคารพสิทธิของนักเรียนและส่งเสริมให้นักเรียนร่วมกันทำงานเป็นกลุ่ม นอกจากนี้ในแง่ของปฏิสัมพันธ์ระหว่างคณะครูก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้นักเรียนรู้เรื่องวิถีชีวิตประชาธิปไตย เพราะเมื่อนักเรียนย่างเข้ามาในโรงเรียนนั้น ภาพทุกภาพที่เห็นเป็นประสบการณ์ที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้ทั้งสิ้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูด้วยกันก็ดี ระหว่างครูและผู้บริหารก็ดี นับเป็นตัวอย่างสำคัญของเด็กในการเรียนรู้วิถีชีวิตประชาธิปไตย

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูด้วยกัน ในรูปแบบของการเป็นมิตรต่อกัน มีความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการติดต่อสื่อสารที่ติดต่อกัน มีความรู้สึกว่าเป็นลูกศิษย์ของตนเหมือน ๆ กัน ความร่วมแรงร่วมใจระหว่างครูในลักษณะนี้ จะช่วยปลูกฝังวิถีชีวิตประชาธิปไตย โดยมองจากสิ่งที่ครูปฏิบัติ

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารและครูผู้สอน ผู้บริหารที่จะมุ่งสร้างสังคมวิถีชีวิตประชาธิปไตยนั้น พฤติกรรมผู้นำของผู้บริหารต้องเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยก่อน กล่าวคือ

ผู้บริหารควรจะมีการปรึกษาหารือกับคณะครูเพื่อรับฟังข้อเสนอแนะ ปรับปรุงบุคลิกภาพที่จะก่อให้เกิดความเป็นกันเอง การบริหารควรจะเน้นหนักไปในด้านการทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531)

ชีรวัดณ์ นิจนตร (2528) ได้กล่าวถึงการจัดบรรยากาศในชั้นเรียนแบบประชาธิปไตยว่า มีความสำคัญในการเสริมสร้างการเรียนรู้และการพัฒนาด้านสติปัญญาของผู้เรียน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะการเป็นผู้นำ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การร่วมมือร่วมใจในการทำงานเป็นหมู่คณะ ความรับผิดชอบต่องาน ความเชื่อมั่นในตนเอง พฤติกรรมกล้าแสดงออก รวมทั้งบุคลิกภาพ และสุขภาพจิตที่ดีของผู้เรียน

ในการจัดบรรยากาศในห้องเรียน สิริวรรณ ศรีนวล (2526) ได้สรุปแนวทางการจัดบรรยากาศในห้องเรียนสำหรับครุณาไปปฏิบัติดังนี้

1. บรรยากาศของการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน ครูต้องเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีการพัฒนาการทางสติปัญญา จิตใจ อารมณ์ และสังคมอย่างเต็มที่ โดยการฝึกฝนการดำเนินชีวิตของนักเรียน ฝึกฝนการใช้สติปัญญาคือ มีกระบวนการในการคิดอย่างมีเหตุผล การมีเจตคติที่ดีต่อผู้อื่น การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข รวมทั้งการมีสัมพันธภาพที่ดีต่อผู้อื่นอีกด้วย
2. การจัดบรรยากาศในห้องเรียนที่ดีต้องส่งเสริมให้นักเรียนมีทักษะในการควบคุมตนเอง และรับผิดชอบตนเอง โดยให้นักเรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเองให้มากที่สุด ให้โอกาสนักเรียนในการเรียนด้วยตนเอง โดยครูคอยให้คำแนะนำและแก้ไข ปัญหาที่อาจเกิดขึ้น
3. การจัดบรรยากาศในห้องเรียนที่ดี จะต้องส่งเสริมนักเรียนให้มีความคิด และแนวการปฏิบัติแบบประชาธิปไตย ทั้งนี้อาจเริ่มมาจากครูเป็นตัวอย่างที่ดี มีลักษณะความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสรี ยอมรับมติของกลุ่ม

Montessori (1984) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูในการจัดบรรยากาศเพื่อสร้างเสริมประชาธิปไตยให้แก่เด็กอนุบาลไว้ว่า

1. ครูต้องเป็นผู้ช่วยอำนวยความสะดวกและประสานงานให้แก่เด็กมากกว่าที่จะเป็นผู้สั่งสอน
2. ครูต้องใส่ใจให้เด็กใช้อุปกรณ์ของจริงในการดูแลรักษาห้อง
3. เป็นแบบอย่างของพฤติกรรมที่เหมาะสม
4. เชื่อมั่นว่าเด็กจะสร้างสรรค์มันส์ของตนเองเกี่ยวกับชุมชน
5. ให้เกียรติเด็ก
6. ให้เด็กริเริ่มในการจัดกลุ่ม การบริหารกลุ่มโดยไม่ใช้การทำโทษและ
เผด็จการ
7. สร้างวินัยในตนเองให้แก่เด็ก
8. จัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็ก

จากข้อความดังกล่าวทำให้เห็นว่า การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการปลูกฝังประชาธิปไตย มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียน ในการสร้างบรรยากาศ ทำได้โดย เปิดโอกาสให้นักเรียนได้คิด ได้แสดงความคิดเห็น ได้ฝึกปฏิบัติ และพัฒนาทุก ๆ เรื่องด้วยตนเองได้อย่างเต็มที่ โดยมีครูเป็นตัวอย่างและคอยให้คำแนะนำ แก่ไข

ความเป็นประชาธิปไตยของครูและการส่งเสริมประชาธิปไตย

ในการศึกษาเรื่องวิธีการส่งเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยของครูอนุบาลในโรงเรียนอนุบาล สังกัด สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาตินี้มีผลการศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญเพื่อนำไปประกอบการพิจารณาศึกษาในรายละเอียดอยู่หลายเรื่องที่จะนำมาเสนอ ดังนี้

พลศักดิ์ จิรไกรศิริ (2519) ได้ศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของครูใน กรุงเทพมหานคร พบว่า ครูไทยส่วนใหญ่มีวัฒนธรรมทางการเมืองทั้งแบบประชาธิปไตยและแบบเผด็จการในระดับปานกลาง ครูในโรงเรียนรัฐบาลและในโรงเรียนราษฎร์มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและแบบเผด็จการจำนวนใกล้เคียงกันและยังค้นพบว่า ระดับของการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญ ต่อการมีวัฒนธรรมทางการเมืองทั้งแบบประชาธิปไตย และแบบเผด็จการ แต่ไม่สำคัญมากนัก ส่วนเพศเป็นปัจจัยสำคัญต่อการมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยแต่ไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญต่อการมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเผด็จการ

สนธยา พลศรี (2525) ได้ทำการวิจัยเรื่อง บุคลิกภาพประชาธิปไตยของครู ในพื้นที่แทรกซึมของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อทราบระดับและความแตกต่างของบุคลิกภาพประชาธิปไตยของครูในพื้นที่แทรกซึมของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ในพื้นที่อำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยศึกษาอิทธิพลของตัวแปรทางด้านสังคมบางประการ คือ เพศ อายุราชการ ระยะเวลาที่ปฏิบัติการสอนในพื้นที่ วุฒิกการศึกษา และระดับชั้นที่สอน ซึ่งผลการวิจัยที่ได้จากการตอบแบบสอบถามตามแบบของลิเคิร์ท พบว่า ครูส่วนใหญ่มีบุคลิกภาพประชาธิปไตยในระดับสูง ลักษณะทางสังคมของครูที่แตกต่างกันคือ วุฒิกการศึกษาและระดับชั้นที่สอนมีผลทำให้บุคลิกภาพประชาธิปไตยแตกต่างกัน ส่วนเพศ อายุราชการ และระยะเวลาที่ปฏิบัติการสอนไม่ได้ทำให้บุคลิกภาพประชาธิปไตยของครูแตกต่างกัน

ฉวีวรรณ กฤษสินชัย (2528) ได้ทำการศึกษาบทบาทของครูตามการรับรู้ของตนเอง ในการเสริมสร้างค่านิยมและบุคลิกภาพประชาธิปไตยให้แก่นักเรียนประถมศึกษา ทั้งที่เป็นบทบาทที่ปฏิบัติจริงและบทบาทที่คาดหวัง รวมทั้งศึกษาปัญหาและแนวทางในการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างค่านิยมและบุคลิกภาพประชาธิปไตย ผลการศึกษาพบว่า ครูมีการปฏิบัติจริงในการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างค่านิยมและบุคลิกภาพประชาธิปไตย รวมทั้งด้านอยู่ในระดับปานกลาง แต่ครูมีความคาดหวังในเรื่องนี้สูงทุกด้าน บทบาทในการจัดกิจกรรมที่ครู

ปฏิบัติและคาดหวัง ในการปฏิบัติมากที่สุด คือ บทบาทด้านการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร ประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 รองลงมาคือ ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และบทบาท ด้านการจัดกิจกรรมร่วมระหว่าง โรงเรียนและชุมชน แต่บทบาทที่ปฏิบัติจริงและบทบาทที่คาดหวัง ในแต่ละด้านนี้แตกต่างกัน

บทบาทที่ปฏิบัติจริง และบทบาทที่คาดหวังด้านการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร ของครูในโรงเรียนขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ ไม่แตกต่างกัน บทบาทที่ปฏิบัติจริง ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรของครูในโรงเรียนขนาดเล็กแตกต่างจากครูในโรงเรียนขนาดใหญ่ ส่วนบทบาทที่คาดหวังด้านนี้ครูในโรงเรียนขนาดเล็กมีความคาดหวังในการปฏิบัติแตกต่าง จากครูในโรงเรียนขนาดกลาง บทบาทที่ปฏิบัติจริงด้านการจัดกิจกรรมร่วมระหว่าง โรงเรียนและ ชุมชนของครูในโรงเรียนขนาดกลางแตกต่างจากครูในโรงเรียนขนาดเล็ก แต่บทบาทที่คาดหวัง ในการปฏิบัติไม่แตกต่างกัน

ครูที่มีระดับวุฒิการศึกษาปริญญาตรีขึ้นไป และครูที่มีระดับวุฒิการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี มีการปฏิบัติจริง และมีความคาดหวังในการปฏิบัติไม่แตกต่างกัน

ในด้านปัญหาครูมีความเห็นว่า ผู้บริหาร ศึกษานิเทศก์ ให้การนิเทศติดตามผลและ ให้ข้อเสนอแนะในเรื่องนี้แก่ครูน้อยเกินไป และขาดสื่อการสอน จึงมีข้อเสนอแนะว่า ผู้บริหาร ควรให้การสนับสนุน ให้กำลังใจครูในการปฏิบัติกิจกรรม และหน่วยงานต้นสังกัด การจัดพิมพ์ เอกสาร คู่มือ และจัดอบรมครูให้เข้าใจตรงกันถึงวิธีการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย ให้แก่นักเรียนประถมศึกษา

ราตรี แอ่อ่วม (2530) ได้ศึกษาบทบาทของผู้บริหาร ครูที่ปรึกษาและครูผู้สอน ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัด สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด ราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า โดยส่วนรวมแล้ว ผู้บริหาร ครู ที่ปรึกษาและครูผู้สอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 4 และ 6 ได้ปฏิบัติบทบาทในการจัดกิจกรรม การเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษาทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านการ เตรียมการจัดกิจกรรม ด้านการดำเนินการจัดกิจกรรมและด้านการประเมินผลการจัดกิจกรรม

อยู่ในระดับที่น่าพอใจ คือ ได้ปฏิบัติบทบาทในการฝึกนักเรียนให้มีวิถีชีวิตประชาธิปไตยด้าน
การวชิธรรมอยู่ในระดับ "ปฏิบัติเป็นประจำ"

ลาวัญย์ รักไทยดี (2530) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การส่งเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตย
ในนักเรียน ของครูในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร ตามการรับรู้ของตนเอง
ผลการวิจัยพบว่า ครูประถมศึกษา มีการปฏิบัติกิจกรรมที่เป็นการส่งเสริมวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย
ให้กับนักเรียนในระดับปานกลาง ครูจะส่งเสริมด้านการวชิธรรมในระดับมาก ด้านสามัคคีธรรม
และด้านปัญญาธรรมในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาแยกตามระดับชั้นพบว่า ครูระดับชั้น
ประถมศึกษาปีที่ 1-2 มีการปฏิบัติกิจกรรมที่ส่งเสริมวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยด้านการวชิธรรม
มาก ด้านสามัคคีธรรมและปัญญาธรรมในระดับปานกลาง ส่วนครูระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4
และ 5-6 ส่งเสริมด้านการวชิธรรม และสามัคคีธรรมในระดับมาก ปฏิบัติด้านปัญญาธรรมใน
ระดับปานกลาง ครูประถมศึกษาเห็นว่าสิ่งที่ปัญหาในการจัดกิจกรรมส่งเสริมวิถีชีวิตแบบ
ประชาธิปไตย คือ ขาดบุคลากรที่มีความรู้ และขาดงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ที่จะนำมาใช้
ในการดำเนินการ จึงมีข้อเสนอแนะให้มีการฝึกอบรมให้ความรู้เรื่อง ประชาธิปไตยแก่บุคลากร
ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

รัชณี พลารักษ์ (2531) ได้ศึกษาบทบาทของครูโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ใน
การส่งเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตยให้นักเรียนระดับประถมศึกษา ตามการรับรู้ของครูและ
นักเรียน กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ครูผู้สอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 63 คน และนักเรียน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 459 คน รวมทั้งสิ้น 522 คน จากโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์
ระดับประถมศึกษา สังกัดกองการศึกษาพิเศษ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ จำนวน
13 แห่ง ผลการวิจัยพบว่า

1. ครูในโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ รับรู้ว่ามีบทบาทในการส่งเสริมวิถี
ชีวิตประชาธิปไตยให้นักเรียนระดับประถมศึกษา รวมทั้งข้อในระดับปานกลาง ทั้งนี้ส่งเสริม
โดยการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในระดับมาก และส่งเสริมโดยการจัดกิจกรรม เสริม
หลักสูตรและกิจกรรมร่วมกันระหว่าง โรงเรียนและชุมชนในระดับปานกลาง ส่วนวิถีชีวิต

แบบประชาธิปไตยที่ส่งเสริมนั้น ได้แก่ การส่งเสริมด้านการเคารพซึ่งกันและกัน ด้านการแบ่งปัน การมีส่วนร่วมและร่วมมือกันในระดับมาก แต่ส่งเสริมด้านความเชื่อมั่นในวิธีการแก้ปัญหาในระดับปานกลาง

2. นักเรียนรับรู้ว่าครูในโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์มีบทบาทในการส่งเสริมวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยให้แก่นักเรียนระดับประถมศึกษา รวมทั้งข้อในระดับปานกลาง ทั้งนี้ โดยการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในระดับมาก แต่ส่งเสริมโดยการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรและกิจกรรมร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชนในระดับปานกลาง ส่วนวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยนั้นส่งเสริมทุกด้านในระดับปานกลาง

3. บทบาทของครูในโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ในการส่งเสริมวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยให้แก่นักเรียนประถมศึกษา ด้านการรับรู้ของครูและนักเรียนแตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ .01 โดยครูรับรู้ว่าตนมีบทบาทมากกว่าการรับรู้ของนักเรียน ยกเว้นการส่งเสริมโดยการจัดกิจกรรมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน และวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยที่ส่งเสริมด้านการเชื่อมั่นในวิธีการแก้ปัญหาซึ่งการรับรู้ของครูและนักเรียนไม่แตกต่างกัน

ชัยยงค์ ฐวรรัตน์ (2532) ได้ทำการศึกษาบทบาทของครูผู้สอนในการสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสกลนคร เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบบทบาทของครูผู้สอนรวมทั้งศึกษาปัญหา และอุปสรรคของครูผู้สอนในการสร้างเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสกลนคร จำนวน 400 คน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล พบว่าบทบาทที่พบมากที่สุดด้านการเรียนการสอนของครูคือ ครูจะพยายามสร้างมนุษยสัมพันธ์กับนักเรียนด้วยความจริงใจ ครูจะเป็นผู้ชี้แนะและอำนวยความสะดวกให้แก่เด็กในระดับมาก และวางแผนการสอนให้โอกาสนักเรียนมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง ส่วนในด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรพบว่า ครูกระตุ้นให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน โดยทางวาจาและการกระทำมาก นักเรียนกำหนดกิจกรรมเอง และเชิญครูเป็นที่ปรึกษาอยู่ในระดับปานกลาง จากการเปรียบเทียบครูชายและครูหญิง และครูที่สอนอยู่ในโรงเรียนขนาด

ต่างกันพบว่า มีบทบาทไม่แตกต่างกัน ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการสร้างเสริมประชาธิปไตย ในโรงเรียนประถมศึกษาคือ ขาดบุคลากรที่มีความรู้ ขาดงบประมาณ ขาดการติดตามผล ครูผู้สอนบางส่วนไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเรียนการสอน ไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหาร นักเรียนขาดความรู้ ขาดแหล่งศึกษาค้นคว้า ขาดการวางแผนและการประสานงาน และสภาพแวดล้อมในสังคมไม่เอื้อต่อการส่งเสริมประชาธิปไตย

อรวรรณ บินตา (2532) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ประสิทธิภาพของรูปแบบการพัฒนา ลักษณะนิสัยทางสังคมอย่างเป็นระบบแก่นักเรียนชั้นเด็กเล็ก โดยแบ่งนักเรียนออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม โดยวิธีการสุ่มอย่างง่าย นักเรียนกลุ่มทดลอง ได้รับการสอนตามแผนการจัดประสบการณ์ที่บูรณาการ กิจกรรมสอนและฝึกลักษณะนิสัยทางสังคม โดยผู้วิจัยเป็นผู้ทำการสอน นักเรียนกลุ่มควบคุมได้รับการสอนตามแผนการจัดประสบการณ์ชั้นเด็กเล็กของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ โดยอาจารย์ประจำชั้นเป็นผู้ทำการสอนตามปกติ นักเรียนทั้งสองกลุ่มได้รับการสอนเป็นเวลา 4 สัปดาห์เท่ากัน ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนกลุ่มทดลองที่ได้รับการสอนตามแผนการจัดประสบการณ์ชั้นเด็กเล็กที่บูรณาการ กิจกรรมสอนและฝึกลักษณะนิสัยทางสังคมอย่างเป็นระบบ มีคะแนนมโนทัศน์เกี่ยวกับลักษณะนิสัยทางสังคมสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มีคะแนนลักษณะนิสัยทางสังคมจากการประเมินของอาจารย์ประจำชั้นสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และมีคะแนนลักษณะนิสัยทางสังคมจากการประเมินในสถานการณ์ที่กำหนดสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

บัญญัติ สมชอบ (2533) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวคิดของครูสังคมศึกษาในการเสริมสร้างคุณลักษณะประชาธิปไตยแก่นักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดยโสธร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดของครูสังคมศึกษา ในการเสริมสร้างคุณลักษณะประชาธิปไตยให้แก่เรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดยโสธร โดยเทคนิควิจัยขนาดแบบ EDPR ประยุกต์ใช้กับการวิจัยปัจจุบัน คัดเลือกกลุ่มผู้เชี่ยวชาญแบบเจาะจงเลือก (Purposive sampling) ผลการวิจัยพบว่า

ครูสังคัมศึกษาในจังหวัดยโสธรมีแนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างคุณลักษณะประชาธิปไตยในด้านต่าง ๆ คือ หลักสูตร ควรมีคู่มือในการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย คุณลักษณะ และบทบาทของผู้สอน คือ เป็นผู้รู้จักหน้าที่ของตนและเคารพในสิทธิของผู้อื่น และมีความรู้ความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยอย่างถูกต้อง เป็นผู้มีจิตใจเป็นนักประชาธิปไตยและเป็นแบบอย่างที่ดี คุณลักษณะและบทบาทของผู้เรียน คือ เป็นผู้มีระเบียบวินัย รู้จักรับผิดชอบ มีเหตุมีผล มีน้ำใจประชาธิปไตย เป็นผู้นำและผู้ตามที่ดีตลอดจนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยความเต็มใจ กระบวนการเรียนการสอน จะต้องกำหนดพฤติกรรมลักษณะประชาธิปไตยไว้ล่วงหน้า สร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมประชาธิปไตยให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ลงมือกระทำและปฏิบัติจริง โดยใช้กระบวนการกลุ่มเป็นหลัก

ช่อม อ่ำรุ่ง (2533) ได้ศึกษาการดำเนินงานของโรงเรียนต้นแบบการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยตามโครงการสนับสนุนกิจกรรมประชาธิปไตย ในสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้รับผิดชอบโครงการและครูหัวหน้ากลุ่มประสบการณ์จำนวน 468 คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบทดสอบ ผลการวิจัยพบว่า

ด้านการเตรียมดำเนินงาน ผู้บริหารและครูร่วมกันกำหนดนโยบายของโรงเรียนมีการเตรียมบุคลากรด้วยการพาไปศึกษางาน ผู้รับผิดชอบของโครงการ จัดทำโครงการส่งเสริมประชาธิปไตย ผู้บริหารและครูร่วมกันเตรียมงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวก มีการเตรียมเครื่องมือนิเทศและเครื่องมือประเมินผลด้วยการศึกษาหลักเกณฑ์จากคู่มือการจัดกิจกรรมด้านการดำเนินงาน ผู้บริหารประชุมชี้แจงแนวทางการดำเนินงานกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตย ที่โรงเรียนส่วนใหญ่จัด คือ กิจกรรมสหกรณ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุนในเรื่องเอกสาร ประเภทคู่มือและหนังสืออ่านประกอบ โรงเรียนมีการประชาสัมพันธ์การดำเนินงานผ่านนักเรียนไปยังผู้ปกครอง ผู้บริหาร นิเทศติดตามผลดำเนินงานด้านการให้คำปรึกษา และจูงใจผู้ปฏิบัติงานด้วยการให้มีส่วนร่วมในการวางแผนการปฏิบัติงาน ด้านการประเมินผล ผู้รับผิดชอบโครงการ ประเมินผลพฤติกรรมประชาธิปไตย

ของนักเรียนด้วยการสังเกตและรายงานผลการดำเนินงานในที่ประชุมครู ภาคเรียนละครั้ง บุคลากรในโรงเรียนนำผลการประเมินไปใช้ เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยและข้อมูลในการทำโครงการครั้งต่อไป

ปัญหาที่พบส่วนมากคือ ขาดงบประมาณสนับสนุน รองลงมาได้แก่ มีเอกสาร หนังสือ และวัสดุอุปกรณ์ไม่เพียงพอ ขาดบุคลากรที่มีทักษะในการสร้างเครื่องมือนิเทศและเครื่องมือประเมินผล บุคลากรมีงานในความรับผิดชอบมาก ทำให้ปฏิบัติงานได้ไม่เต็มที่ และการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่สม่ำเสมอ

เกษมสุข ศรีชนะ (2535) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษาดีเด่น ตามการรับรู้ของผู้บริหาร และครู ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัจจัยภายในโรงเรียน เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยมากกว่าปัจจัยภายนอกโรงเรียน

2. ปัจจัยภายในที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยมากที่สุดคือ ปัจจัยด้านผู้บริหาร รองลงมาได้แก่ ปัจจัยด้านครู นักเรียน และสภาพทั่วไปของโรงเรียน

ปัจจัยด้านผู้บริหาร คือ การมีความรับผิดชอบสูง การบริหารงานแบบประชาธิปไตย และการสนับสนุนด้านการเงิน วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่และข้อเสนอแนะต่าง ๆ

ปัจจัยด้านครู คือ การมีความรับผิดชอบสูง มีการจัดกิจกรรมคณะกรรมการนักเรียนหรือสภานักเรียน การเปิดโอกาสให้นักเรียนสร้างข้อตกลงในห้องเรียนร่วมกันและควบคุมกันเอง

ปัจจัยด้านนักเรียน คือ การที่มึความรักความผูกพันและศรัทธาในตัวครู การมีความสนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมประชาธิปไตยด้วยความสมัครใจ และมีความรับผิดชอบในกลุ่มกระทำบทบาทหน้าที่ของตนตามที่ได้รับมอบหมาย

ปัจจัยด้านสภาพทั่วไปของโรงเรียน คือ การที่โรงเรียนได้จัดกิจกรรมเพื่อ

พัฒนาประชาธิปไตยอย่างต่อเนื่อง และเป็นระยะเวลายาวนานพอสมควรอย่างน้อย 2 ปีขึ้นไป

3. ปัจจัยภายนอกโรงเรียน มีผลต่อความสำเร็จในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในระดับปานกลาง คือ ปัจจัยด้านผู้ปกครองและด้านชุมชน

ปัจจัยด้านผู้ปกครอง คือ การเคารพศรัทธาในตัวครู และเชื่อถือในชื่อเสียงเกียรติคุณของโรงเรียน การกล้าแสดงความคิดเห็น ดิชม วิพากษ์วิจารณ์ และให้ข้อเสนอแนะในการจัดกิจกรรมโรงเรียน

ปัจจัยด้านชุมชน คือ การที่ชุมชนได้รับการพัฒนา มีไฟฟ้า ประปา สถานีอนามัย มีการคมนาคมติดต่อได้สะดวก และสมาชิกของชุมชนมีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน

Thomson (Thomson 1944 quoted in Mussen and other, 1969) ได้ศึกษาพฤติกรรมเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์แตกต่างกัน คือ เด็กกลุ่มแรก จำนวน 11 คน ได้รับการจัดประสบการณ์ที่ครูคอยเอาใจใส่ให้คำแนะนำในเรื่องต่าง ๆ และมีการติดต่อสัมพันธ์กับเพื่อนอย่างดี ส่วนเด็กอีกกลุ่มหนึ่ง จำนวน 12 คน นั้นครูปล่อยให้เด็กทำกิจกรรมตามลำพัง และจะเข้าไปช่วยเหลือเมื่อเด็กต้องการความช่วยเหลือเท่านั้น หลังจากการทดลองเป็นเวลา 8 เดือน พบว่า เด็กในกลุ่มแรกมีการติดต่อทางสังคมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดีในขณะที่ทำกิจกรรม รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเอง มีความอยากรู้อยากเห็น และมีความเชื่อมั่นในตนเองสูงกว่าเด็กในกลุ่มที่ 2

Hiessman (1969) ได้เสนอวิธีการให้เด็กเรียนรู้ความเป็นพลเมืองดีจากการปฏิบัติตนในแนวประชาธิปไตย โดยใช้กิจกรรมต่าง ๆ เข้าช่วย เช่น สโมสร โครงการสภานักเรียน คณะกรรมการนักเรียน และสถานการณ์อื่น ๆ ที่ต้องการความเป็นประชาธิปไตย มีการยอมรับนับถือและการร่วมมือกัน นักเรียนจะเรียนรู้บางสิ่งบางอย่างจากสิ่งเหล่านี้ โดยการเรียนเพื่อที่จะฝึกให้มีความรับผิดชอบและตระหนักว่าพลเมืองดีต้องมีการยอมรับในหน้าที่ และพันธะระหว่างกันและกัน มีการยอมรับนับถือผู้อื่น มีความซาบซึ้งในการบริการที่หน่วยงานทางสังคมจัดให้ มีการใช้กระบวนการกลุ่มในการดำเนินการโครงการเกี่ยวกับชุมชน สิ่งเหล่านี้

จะถูกนำมาพัฒนาทักษะประชาธิปไตยให้กับนักเรียน

Friedman (1973) ได้ทำการวิจัย เรื่อง "Participation in Democracy and Democratic Socialization" ในปี ค.ศ. 1973 เพื่อศึกษาทฤษฎีใหม่ ๆ ของระบอบประชาธิปไตย การนำทฤษฎีเหล่านี้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยทดลองกับเด็กโรงเรียนประถมศึกษาและโรงเรียนมัธยมศึกษา เมืองสต็อกโฮล์ม ในประเทศสวีเดน ผลการวิจัยพบว่า เด็กที่โตกว่าจะมีโอกาสรับรู้และเรียนรู้ การมีส่วนร่วมทางการเมือง ในระบอบประชาธิปไตยมากกว่าและดีกว่าเด็กเล็ก และจะเรียนรู้ได้ดีขึ้นเมื่อมีพื้นฐานที่ได้รับมาบ้างจากวัยเด็ก ผลการวิจัยพบว่า บ้านและโรงเรียนมีความสำคัญในการสนับสนุนเด็กให้มีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยได้มากขึ้นด้วย

Charles (1981) ได้วิจัยเกี่ยวกับการเพิ่มพฤติกรรมที่เอื้อต่อการเข้าสังคมของเด็ก โดยการฝึกพฤติกรรมดังกล่าว 4 อย่าง คือ การยิ้ม การแบ่งปัน การสัมผัสและการยกย่องชมเชย ให้กับเด็กปฐมวัย 4 คน ที่มีข้อบกพร่องในการเข้าสังคม เด็กเหล่านี้จะได้รับการฝึกโดยวิธีการต่าง ๆ คือ การสอน (ทางวาจา) ของครู การใช้ตัวแบบ และการให้คำยกย่องชมเชย ผลการฝึกพบว่า (1) เด็กทั้งหมดประสบผลสำเร็จในพฤติกรรมที่ได้รับการฝึก (2) เด็กนำพฤติกรรมดังกล่าวไปใช้ในสถานการณ์อื่น (3) หลังจากการฝึก 4 สัปดาห์ เด็กทั้งหมดมีพฤติกรรม ยิ้ม แบ่งปัน และสัมผัส สูงขึ้น (4) ขณะที่เด็กเล่นโดยอิสระอยู่ในสถานการณ์ที่กำหนด การอยู่หรือไม่อยู่ของผู้ดูแลเด็กมีอิทธิพลต่อเด็กทั้งหมดในด้านอัตราการนำพฤติกรรมที่ฝึกไปใช้

จากแนวคิดทางทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว สามารถที่จะนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่อง พฤติกรรมประชาธิปไตยของครูอนุบาลในโรงเรียนอนุบาล สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติได้เป็นอย่างดี เพราะสามารถนำมาเป็นข้อมูลที่เป็นแนวทางที่จะทำให้การวิเคราะห์เป็นไปตามจุดประสงค์ยิ่งขึ้น อันจะก่อให้เกิด

ประโยชน์ในแง่ของการพัฒนาประชาธิปไตย ในด้านพฤติกรรมประชาธิปไตย หรือ วิถีชีวิต
ประชาธิปไตย ซึ่งเป็นหลักการประชาธิปไตยที่สำคัญที่สุดที่ควรจะถูกฝังให้กับเด็กในระดับ
อนุบาล